

פרפורמנס של "נאמנות" במדיה הדיגיטלית בישראל בשפה הרוסית

ורברה פרטר, יוליה לרנר ומריאנה גטניקובה-קריצ'ק

הקדמה

ההגירה הרוסית המשמעותית שמתרחשת מאז 2022, ובפרט עמדות המהגרים כלפי רוסיה ומשטרה הסמכותני הן לפני הגירתם הן אחריה, מעוררות התעניינות אקדמית הולכת וגוברת.¹ במאמר זה אנחנו מסיטות את נקודת המבט ומתבוננות באופן שבו המהגרים ממצבים עצמם בסביבה הפוליטית של המדינות המארחות אותם, במיוחד בישראל, וכן בקשר שבין עמדותיהם כאן לעמדותיהם ברוסיה. המהגרים לישראל נוחתים אל תוך משבר חברתי ופוליטי שהחריף מאוד מאז שבעה באוקטובר 2023 – מצב שמפורש תכופות באקדמיה כגרסה ישראלית של תהליך אנטי-דמוקרטי או של מפנה אי-ליברלי (Aron and Holland 2024; Schneider 2024). מהגרים חדשים מרוסיה עזבו את מדינתם בעקבות המפנה האי-ליברלי בה, פלישתה לאוקראינה ב-2014 ואז פתיחתה במלחמה כוללת נגד אוקראינה ב-2022. הם התאזרחו מייד בישראל, ובהם פוגשים תצורה מקבילה של אי-ליברליות והסלמה של סכסוך פוליטי אלים. בפעילותם הרבה ברשתות החברתיות, הן כיצרני מדיה הן כצרכנים שלה, מהגרים רוסים מתארים את חוויותיהם החדשות כאזרחים בחברה המארחת ודנים בהן באינטנסיביות בזירה הציבורית הדיגיטלית. תצורות גלובליות של ביטוי אישי בזירה הציבורית המיושמות בהקשרים אזרחיים ופוליטיים קונקרטיים מעצבות את התייחסותם הפומבית למציאות הפוליטית, ויש להן השפעה חיונית על האופן שבו המהגרים ממקמים עצמם כנגד מדינות, משטרים ומשברים אלימים נרחבים הסובבים

1 ראו למשל Roshchin 2025; Rodina and Dovbysh 2025; Listrovaya 2025.

אותם. במאמר זה אנו בוחנות כיצד נוצרים המופעים האלה, המושפעים מן ההקשר החברתי- הפוליטי ברוסיה ומיושמים בישראל, וכיצד מתבטאת האמביוולנטיות האזרחית הפוליטית של מעמד הביניים הרוסי החדש מחוץ לרוסיה.

מהגרים שהגיעו לישראל מרוסיה בשני העשורים האחרונים משתייכים לקבוצה שנתפסת בדרך כלל כחלק ממעמד הביניים הרוסי החדש. בהקשר של החברה הרוסית הכללית, מעמד הביניים הוא שכבה הטרוגנית; גבולותיו שנויים במחלוקת, וכך גם ההבדלים בינו ובין תפיסות של מעמד ביניים בהקשרים אירופיים ואמריקאיים (Gontmakher and Ross 2017; Mareeva and Ross 2020). כאן נתייחס למעמד הביניים החדש כאל מעמד שהתפתח על רקע צמיחת הניאו-ליברליזם ברוסיה בשלהי שנות התשעים, ואשר עוצב בידי ליברליזם תרבותי שמעמיד בראש סולם העדיפויות את הפרטיות, את הדאגה לעצמי ופיתוח העצמי ואת השלומות (well-being) (Patiko 2015).

הגירתם של חברי הקבוצה הזאת ברגע שבו מתחוללת רדיקליזציה של המשטר הפוליטי נחשבת הגירה שמניעה פוליטיים, כלומר ביטוי של התנגדות לפוטין ולמלחמה. ואולם לצד זאת מתקיים דיון בנוגע להסכמה שבשתיקה של רבים בקרב השכבה המקצועית והמשכילה עם המשטר הפוליטי שצמח ברוסיה בעשור האחרון, ולשיתוף הפעולה הסמוי שלהם עימו (Gontmakher and Ross 2017). הסבר לשניות הזאת עשוי להימצא בדינמיקת היחסים האמביוולנטיים שבין מעמד הביניים למדינה הרוסית. מאז שנות התשעים, קבוצות מסוימות בקרב השכבה המשכילה והמקצועית ברוסיה ראו עצמן כמשתתפות פעילות בכנייתן של כלכלה ליברלית, חברה אזרחית פתוחה ומדינה דמוקרטית חדשה (Shalin 2018). כתוצאה מן המפנה הניאו-ליברלי, הן מבחינה כלכלית הן מבחינה תרבותית, החזיקה שכבה זו בקשרים חברתיים – לרבות קשרים עם גופי מדינה – שנתפסים ומנוהלים כחילופי משאבים, כיחסים חוזיים או כעסקאות (הלמן 2023). הקשרים הללו כרוכים בפשרות מעשיות בין מחויבויות מוסריות אישיות וקבוצתיות של המזוהים עם מעמד הביניים החדש ובין רצונם לשמר או לשפר את איכות החיים החומרית ואת מעמדם החברתי. זוהי מעין "עסקה סמכותנית", הכוללת התרחקות מן המגרש הפוליטי בתמורה ליציבות כלכלית ולנורמליות בחיי היומיום (Desai et al. 2009).

בעשור האחרון מתקיים בשכבה מעמדית זו מיעוט פוליטי פעיל המבקר את המשטר,² ולצידו רוב מנותק מבחינה פוליטית, שנמנע מעימות עם המשטר (Krastev 2011) או לחלופין תומך בו (Chebankova 2013; Mareeva and Ross 2020). מגנוס פלדמן ואונורטה מזפוס (Feldmann and Mazepus 2018), שניתחו עסקאות סמכותניות ברוסיה של פוטין לפני 2022, טענו שהתמיכה ההמונית במשטר הייתה תוצר של עסקה שהציעה יציבות כלכלית בתמורה להתרחקות של קבע מן הפוליטיקה. מעמד הביניים החדש היה

הנהנה העיקרי מן הנורמליזציה הכלכלית שנקשרה בשלטונו של פוטין, ועל כן היה הנשא המרכזי של החוזה הזה בחברה הרוסית.

העסקה עם המשטר נגעה גם לתחומי הייצור והצריכה התרבותיים. ההזדמנות והאפשרות לחיות בסביבות עירוניות עשירות מבחינה אסתטית וסמלית התבססו על הסכמה סמויה לשמור מרחק מתחום כוחה של המדינה של המדינה (Yampolsky 2018). מעמד הביניים החדש הפך לנשא של גישות תרבותיות וליברליות בתחומי סגנון החיים והצריכה, האוטונומיה האישית וזכויות האדם, ובה בעת לקח חלק בייצור היומיומי של סדר פוליטי אי-ליברלי. כך נוצר פער גדל והולך, גם אם בלתי מפורש, בין הליברליזם התרבותי והכלכלי שאפיין את המעמד הזה ובין הסמכותנות הפוליטית של המדינה.

מעמד הביניים הרוסי כיום פעיל מאוד במדיה – הן בייצור הן בצריכה של תכנים דיגיטליים כמו בלוגים,³ ערוצי תוכן אישיים ורשתות חברתיות. התפתחותה של המדיה הדיגיטלית ברוסיה מילאה תפקיד חשוב בסיקור ובניהול של הפער בין התחכום התרבותי של מעמד זה ובין הדכאנות המתהדקת והולכת של המשטר הפוליטי. המרחבים הדיגיטליים והרשתות החברתיות הציגו נרטיבים פוליטיים נורמטיביים, אך במקביל סיפקו מרחב גם לביטויים אזרחיים חלופיים וביקורתיים. הביקוש הגובר לבידור עיצב את שני ביטויי המדיה הללו. המרחבים הדיגיטליים נעשים במה לביטוי עצמי שמתמרן בין השאיפות של מעמד הביניים ובין המפנה האי-ליברלי המדינתי, באמצעות גילום עמדותיהם והעדפותיהם של בני השכבה הזאת ומשא ומתן בין העמדות והנטיות השונות בתוכה. הפער בולט במיוחד בקרב מהגרים שהצטרפו לחברה המארחת בישראל, הנתונה בנסיגה ליברלית: רבים מהם מגיעים עם מערכת תדמיות שעוצבה בידי המחויבויות של מעמד הביניים החדש להומניזם, פתיחות, גיוון, חופש ביטוי ואופק תרבותי "מערבי", אבל כאן הם נתקלים בסדר פוליטי ואזרחי שמונע בידי הגיונות אתנוקרטיות ודתיים, הקוראים תיגר על שאיפותיהם הליברליות להקים חיים חדשים במדינה "נורמלית" ו"חופשית" (Preter and Lerner 2024).

אם כן, אנחנו מבקשות לאפיין כאן את היחסים הפרגמטיים והרגשיים כלפי המדינה כפי שהם צומחים בזירה הציבורית הדיגיטלית אחרי ההגירה מרוסיה לישראל, ומתמקדות ברעיון הנאמנות (במובן לויאליות, loyalty). המיצוב הייחודי מבחינה פוליטית של מהגרים רוסים פוסט-סובייטיים מאפשר לנו להתחיל ולפרק את התפיסה המקובלת של "נאמנות" כיחס של מסירות אידיאולוגית ואמונה בלתי מסויגת כלפי המשטר. אנו מציעות לחשוב מחדש על הנאמנות ולהמשיג אותה כצורה של פשרה הכרוכה במשא ומתן, הסכם שהושג באמצעות התעלמות מהיבטים מסוימים של המציאות החברתית והפוליטית או עצימת

3 במאמר זה אנחנו עושות שימוש במושגים "בלוג" ו"בלוגרים" במובן המקובל בחקר המדיה, המאגד את כל תצורות התקשורת והפרקטיקה שבאמצעותן מחבר מבטא את עצמו באופן קבוע בפני קהל דמיוני (Boyd 2006). בהתאם, מופעים של תקשורת דיגיטלית ויזואלית המופיעים בפלטפורמות מדיה חברתית (פייסבוק, יוטיוב, אינסטגרם, טלגרם וכו') מכונים בלוגים.

עיניים לגביהם. יתר על כן, נאמנות מסוג זה היא גם תוצר של יחסים חברתיים בין היחיד למדינה או לקהילה וגם אמצעי לכינונם, והיא מהווה ביטוי דיסקורסיבי שלהם, שמן ההכרח לנתח אותו. אלכסיי יורצ'ק (Yurchak 2006), במחקרו על הדור הסובייטי האחרון, הראה כיצד יחידים השתתפו בטקסים של התרבות הפוליטית הקיימת ושעתקו אותה באמצעות ביצוע צורות דיסקורסיביות ופרקטיקות של יומיום. בהתאם, פרפורמנס של נאמנות אינו מניח הזדהות אידיאולוגית עם המדינה, והוא אינו אלא פרקטיקה סמלית או פרגמטית של תמיכה. במובן זה, פרפורמנס הנאמנות מתפקד כמנגנון של חיים במסגרת הסתירות הגלומות בסמכותנות, בפער שבין אידיאולוגיה למציאות. לפיכך אנו רואות בנאמנות פרקטיקה דינמית של ביטוי עצמי אזרחי דרך מופע פומבי. במקום למיין עמדות של יחידים וקבוצות לכאלה שמייצגות נאמנות או חוסר נאמנות, אנחנו מבקשות לזהות את הממד הפרפורמטיבי של הנאמנות ולראותו כפעולה של מיצוב עצמי ביחס לישויות קולקטיביות, קבוצות חברתיות ורשויות פוליטיות.

במאמר זה אנו בוחנות כיצד יוצרי תוכן מהגרים דוברי רוסית בישראל מגלמים ומפגינים נאמנות בסביבות המדיה הדיגיטלית שבהן הם פועלים, וכיצד מעוצבים המופעים הללו בידי ז'אנרים ופלטפורמות דיגיטליים. ביצועי הנאמנות עוזרים להבין את האופן שבו מתורגם הרפרטואר התרבותי והאזרחי הסמכותני והאי-ליברלי, תרגום שאותו אנחנו רואות כקשור בטבורו הן במעמד הביניים הן במדיה הדיגיטלית.

נקודות מבט סוציולוגיות על פרפורמנס של נאמנות

משלל המופעים האפשריים של נאמנות כלפי יחידים וישויות קולקטיביות, אנו עוסקות כאן בנאמנות שהיא דיספוזיציה כלפי המדינה והמשטר הפוליטי. כדי להבין את מיצובם העצמי של מהגרים רוסים כלפי משטר פוליטי שעובר מפנה אי-ליברלי או סמכותני, אנו ממשיגות את הנאמנות כיחס המגשר על הפער שבין ציפיות או שאיפות ובין המציאות הנחווית. במובן זה, המונח "נאמנות" לוכד את היחסים המורכבים בין יחידים למדינה ברגע שבו הדברים מתחילים להתפרק, או ברגעי חירום כאשר המשטר נעשה סמכותני. כפי שמציין ג'ק ברבלט (Barbalet 1996), נאמנות נעשית גשר על פני תהום – תגובה למשבר שמכוונת אל העתיד. האדם הנאמן עשוי שלא להיות מרוצה מהמשטר בהווה, ובכל זאת לשמר קשר אליו בתקווה שהמצב ישתפר. במקרה של העסקה הניאו-ליברלית האופיינית למעמד הביניים החדש, הנאמנות מתפקדת כמנגנון המגשר על הפער בין שאיפותיו של מעמד זה – אינדיווידואליזם, הגנה על הרכוש הפרטי, זכויות פרט, שוויון מגדרי, פיתוח כלכלי ותרבות צריכה – ובין פעולות המדינה, אשר בשל המפנה האי-ליברלי המתחולל בה היא אינה יכולה לענות על הציפיות הללו במלואן. מופע הנאמנות הניאו-ליברלי הוא אפוא ניסיון למנוע מן הקרע להתרחב.

מושג הנאמנות הוא מושג רחב ורב-ממדי, שכן משמעותו משתנה בין שפות והקשרים וכן בין השיח היומיומי לזה האקדמי. אנו בוחנות את הנאמנות מנקודת מבט קונטקסטואלית, ומבינות אותה כמושג מפתח בשיח פוליטי רגשי ופומבי שמשמעותו תלויה תרבות ושפה (Wierzbicka 2011; Humphrey 2017). כלומר, מושג הנאמנות כמילה, כרעיון וכפרקטיקה צריך להידון לאור התרבויות הפוליטיות והרגשיות הרלוונטיות שבהם הוא משמש.

בשימוש שנעשה במושג loyalty, באנגלית, בשיח הפומבי ובמסורת האקדמית של המערב, המושג מתיישב באופן כללי עם תפיסות של מסירות ושמירת אמונים, המעוגנות ברגש או בערכים וברעיונות משותפים. במובן זה, הוא נקשר בחוויה פטריוטית ובאידיאולוגיה לאומ(נ)ית. בפילוסופיה הקלאסית נושא רעיון הנאמנות משמעותיות מוסריות, ומקבע ניגוד בינרי בין אנשים נאמנים והגונים ובין בוגדים מפירי אמונים. המסגרת האתית הזאת השפיעה לימים על השימוש במושג הנאמנות כמדע המדינה, וגם עיצבה את תפיסת הנאמנות בצבא ובתרבות המשפטית (Levinson et al. 2013). אבל גישה ביקורתית סוציולוגית תקרא תיגר על הגדרתה של הנאמנות כמידה טובה, ותראה בה דיספוזיציה רגשית ולא דווקא התנהגות שמהותה חיובית או שלילית (Connor 2007): הנאמנות היא חלק בלתי נפרד מן הקשר שבין נותן חסות ובין נתמכיו – קשר המתאפיין ביחסי כוח, בתלות בסמכות, באינטרסים ובפריבילגיות. נאמנות כזאת מבטאת חישוב פרגמטי ורציונלי של משאבים והטבות וגישה רציונלית כלפי סמכות, ולא מסירות ואמונה עיוורת.

יחסי החליפין ההסכמיים הללו, הטבועים ברעיון הנאמנות, הובילו ליישומו הנרחב בשדה הכלכלה ומאוחר יותר במינוחים של ניהול ושיווק, במיוחד בהקשר של נאמנות בין לקוחות לחברות מסחריות. אלברט הירשמן (Hirschman 1970), שביקש להסביר תהליכים כלכליים בהקשר של שינוי חברתי, הציע מודל של תגובות רציונליות למשבר, דעיכה או כישלון כלכלי ואכזבה מחברות עסקיות, מארגונים וממערכות פוליטיות, וזיהה שלוש אסטרטגיות: עזיבה, השמעת קול ונאמנות. הנאמנות במודל זה אינה תגובה או פעולה בלבד, אלא מצב רגשי המעורר תחושת זיקה ונטייה לקונפורמיזם בהקשר קבוצתי או ארגוני מסוים (שם). מאז המודל של הירשמן, רעיון הנאמנות נתפס במחקר כמבטא הן תחושות של קשר וקרבה, הן את הגישה למשאבים ואת ההטבות הפוטנציאליות הנלוות אליהן.

בשיח הציבורי הרוסי ובמסורת האקדמית הרוסית, המשמעות של נאמנות ("לֹוֹיֶאלְנוֹסְט") נבדלת מהקונוטציות של מסירות ("וֶרְנוֹסְט") או של שמירת אמונים ("פֶּרְדָּנוֹסְט"), המרכזיות במסורת האירופית (Shapiro 2013). הנאמן ("לֹוִיֶאלְנִי") מוגדר במילון השפה הרוסית של אוֹן'גוב כשומר חוק שקט או כמי שמקיים יחסים ניטרליים ושפירים עם מישהו או עם משהו. השימוש האקדמי העיקרי במושג הנאמנות בהקשר הרוסי מתייחס להיסטוריה של יחסי קבוצות אתנו-לאומיות או דתיות עם כוחה של האימפריה הרוסית ועם נציגיה (Dolbilov 2017). מושג הנאמנות בשיח האקדמי, התרבותי והפוליטי בשפה הרוסית מניח צרימה חבויה, אפשרות של אי-הסכמה או פער, שנפתרת בפשרה; קשר של ברית ואמון

שמקורו בהסכם – אם כפוי ואם רצוני, אם הדדי ואם חד-צדדי. במובן זה, הנאמנות היא יחס רגשי ומעשי גם יחד, אבל תמיד עם סייג. יתר על כן, באמצעות פיצוחה האתנוגרפי של הנאמנות (ואי-הנאמנות) הסובייטית, קרוליין האמפרי הראתה שיש להבין את הנאמנות כצורה דינמית של היקשרות חברתית, שמשתנה בתגובה לסוגי היחסים החברתיים, למצבים רגשיים, לציפיות קולקטיביות וללחצים מוסדיים (Humphrey 2017).

אבל מה קורה לנאמנותם של מהגרים בהקשר של בית חדש ומארח חדש? מחקרים על הגירה בינלאומית הוסיפו ופיתחו את מודל העזיבה, השמעת הקול והנאמנות של הירשמן, והציגו את המושג "נאמנות אחרי עזיבה", המתאר את נאמנותם הנמשכת של מהגרים למשטרים במולדותיהם (Santee-Eekhuis and Zhou 2009; Burgess 2012). נאמנות אחרי עזיבה עשויה לכלול כוונון מחדש של קשרים עם רשתות של אנשים ש"נותרו מאחור", ובמקביל פיתוח צורות חדשות של השתייכות לחברה המארחת או של היבדלות ממנה. מופעי הנאמנות השונים הללו תואמים דרגות שונות של מעורבות, שג'ורג' פלטר (Fletcher 1995) ואז לאוֹגָה פולסן (Poulsen 2020) הציעו להגדירן כמעורבות "מקסימליסטית" – שהיא מחויבות פעילה לקידום האינטרסים של אובייקט הנאמנות באמצעות הגנה עליו – ומעורבות "מינימליסטית", שבה השחקן הנאמן אינו מעורב בתמיכה פעילה באובייקט הנאמנות, אבל יכול להימנע מכריתת בריתות עם יריביו.

במדינה המארחת, המהגרים פוגשים ציפיות שונות וקווי מדיניות שונים הנוגעים להיטמעותם במקום. הדרישה שמהגרים יפגינו נאמנות לנרטיב אזרחי או לאומי דומיננטי היא דרישה שכיחה, אבל ישראל היא מקרה מיוחד בהקשר זה, שכן מהגרים ממוצא יהודי נתפסים בה כ"עולים" – הן בעיני השלטון הן בשיח הציבורי – ומקבלים מייד אזרחות על פי חוק השבות (שנחקק בשנת 1950 ותוקן ב-1954 וב-1970).⁴ כאן, מהגרים ממוצא יהודי אינם ממוצבים רק כמי ששבו למולדתם; מצופה מהם להתמזג עם האומה (Shuval 1998). עם זאת, מהגרים רוסים רבים בימינו, ובייחוד מהגרים המשתייכים למעמד הביניים הרוסי, מתרגמים את הדרישה הלאומית הזאת ומפרשים אותה מחדש דרך צורות נאמנות ניאו-ליברליות שהם מכירים מתוך חוויות המשטר הסמכותני במדינה שעזבו. בניגוד לתחושת שייכות בקרב מהגרים – נושא שמעניין בדרך כלל שחקנים פוליטיים ונדון בהקשר של פיתוח זהות תרבותית וקבוצתית ושל אסטרטגיות השתלבות – סוגיית הנאמנות מתייחסת לאופן שבו היחיד תופס את עצמו מול הסמכות הפוליטית, הלאומית והחברתית, ולפענוח הגבולות הנורמטיביים של האפשרות לבטא ביקורת חברתית ופוליטית.

במאמר זה אנו מתחקות אחר פרפורמנס של נאמנות בקרב מהגרים דוברי רוסית המשתתפים במרחב המדינה הנוכחי ואשר הגיעו לישראל בעשור השני והשלישי למאה

4 למי שאינם יהודים, ובכלל זה לפלסטינים, יש מסלול התאזרחות נפרד, אבל מרבית המהגרים הרוסים החדשים בני מעמד הביניים מגיעים לישראל כ"עולים".

העשרים ואחת. אף שנאמנותם של המהגרים הרוסים החדשים בישראל באה לידי ביטוי גם הרחק מחוץ לתחום המדיה, הניתוח שלנו מתמקד במופעים המתווכים על ידי מדיה פומבית, ובמאפייני המדיה הספציפיים שבאמצעותם המהגרים הללו מביעים ומווסתים את זיקותיהם האזרחיות והלאומיות. להלן נדון בנאמנות המהגרים כהתמקמות רגשית כלפי המדינה – דיספוזיציה אפקטיבית שכוללת חיפוש פתרונות או פשרות שיאפשרו הסתייגות מן המשטר, הצדקתו, תמיכה בו או פשוט השלמה עימו באמצעות שמירה על גבולות אישיים. נפרש דפוסים של ביטויי נאמנות שהיו חלק מן הרפרטואר התרבותי של מעמד הביניים החדש ברוסיה, ונבחן את מופעיהם בהקשר הישראלי.

נתונים ומתודולוגיה

מבחינה מתודולוגית, הניתוח שלנו לפרפורמנס של בלוגרים נסמך על גישתו של ארווינג גופמן (1959) [Goffman 2002], שלפיה זהותו של אדם אינה מאפיין פנימי כלשהו, אלא מופקת בלי הרף באמצעות הצגה של העצמי במגוון אינטראקציות חברתיות. בעקבות תיאוריית הצגת העצמי של גופמן, אנו מבינות את הפרפורמנס הדיגיטלי שחקרנו כגילומים מתווכי מדיה, שבהם "קדמת הבמה" נפרשת מול ציבורים מרושתים. על כן, במקום לפרש חוויות פוליטיות ואישיות בעקבות המעבר מרוסיה לישראל, אנחנו מבקשות להבין את הפרפורמנס הציבורי של המהגרים, המפיצים אותו בקהלים רחבים יותר. כמוכן זה, הבלוגרים שחקרנו פועלים כמתווכים משפיעים המגבשים תסריטים ומתרגמים בפומבי את הדיספוזיציה האפקטיבית כלפי המדינה, ובכך הם מספקים ייצוג סמלי שביחס אליו מגבשים המהגרים החדשים עמדות משלהם.⁵

אנו משתמשות גם ברעיון הפרפורמטיביות של היחסים, שאותו ניסח יורצ'ק (Yurchak 2006) בהקשר של המשטר הפוליטי הסובייטי בסוף ימיו. יורצ'ק מראה שיחסים פוליטיים כאלה מגולמים בשפה ובשגרת היומיום. יישום נקודת המבט הזאת על הקשרים דיגיטליים מאפשר לנו להבין מפגנים דיגיטליים כמרחבים שבהם הזיקה הפוליטית מבוצעת, ולא רק מוכרזת. במסגרת זו אנו רואות בפרפורמנס של הבלוגרים מפגנים טקסיים המתהווים בתנאים של פער בין שאיפות המשטר ובין חוויות האזרח. הפרפורמנס האישי במדיה הדיגיטלית הפומבית משמש לכיסוי פרפורמטיבי של הפער הזה.

5 מאמר זה הוא חלק ממחקר נרחב יותר על מהגרים חדשים מרוסיה בישראל ועל השיח שהם מנהלים במדיה הציבורית, בהקשר של אזרחותם הכפולה והצטלבותן של שתי מלחמות. כחלק מגישתנו האתנוגרפית אנו בוחנות את סביבת המדיה הישראלית בשפה הרוסית מאז שנת 2020, ומתמקדות במיוחד בדפוסים של פרקטיקות מדיה יומיומיות (Horst and Miller 2020), בדיונים ציבוריים ובקונפליקטים (Preter and Lerner 2024).

מחקרנו הרחב יותר בוחן סוגים רבים של מופעי נאמנות פומביים, אך מאמר זה מתמקד בשני מקרים הממחישים את הדינמיקה הפרפורמטיבית באופן ברור במיוחד: "טרם של עמוס רם", ו"לרה מחדרה".⁶ הדמויות שננתח כאן מייצגות שניים מן הסגנונות המובהקים ביותר של פרפורמנס נאמנות, שהותאמו מן ההקשר הפוסט-סובייטי להקשר הישראלי. מופעים של נאמנות פוליטית למשטר הישראלי נפוצים בקרב אושיות מדיה דוברות רוסית, ובפרט בקרב עיתונאים, מוזיקאים, אמנים ואנשי אקדמיה ידועים, שמביאים איתם מרוסיה לישראל הון סמלי משמעותי; אבל בדוגמאות האלה בחרנו משום שהן מייצגות שכבה של משפיענים צעירים יותר, שצברו קהל ופופולריות רק אחרי שהגיעו לישראל. הדבר מוסיף ערך מיוחד מבחינה אנליטית: הנראות והסמכות שלהם אינן מתבססות על מוניטין קודמים, אלא יוצרו במציאות הפוליטית הישראלית. כך ניתן לבחון כיצד הרפרטואר המוכר צומח ומתורגם במסגרתם של פורמטים חדשים וכידי דור חדש של מהגרים.

עמוס רם הגיע לישראל בשנת 2020, וברוסיה היה מעורב בעבר בתנועת ימין יהודית. בישראל הוא פתח ערוץ טלגרם שזכה לפופולריות רבה במהלך מבצע שומר החומות בשנת 2021, וצבר מספר לא קטן של עוקבים. מאוחר יותר הוא פתח ערוץ יוטיוב שיכונה כאן "טרם עם עמוס רם" (91.5 אלף רשומים בנובמבר 2025), ואחר כך הקים ערוץ טלגרם חדש שנקרא על שם ערוץ היוטיוב שלו (ושצבר 63.8 אלף עוקבים, נכון לנובמבר 2025). כיום הוא מתחזק ערוץ טלגרם פעיל שבו הוא מציע פרשנות עדכנית של פוליטיקה ישראלית ואירועים ביטחוניים, וכן ערוץ יוטיוב המציג סרטונים ארוכים וביצים "שורטים", סרטונים קצרים. השורטים מופצים גם בחשבון האינסטגרם שלו (51.3 אלף עוקבים, נכון לנובמבר 2025), שם הפורמט של הפלטפורמה מקל על שיתופם והופך אותם ויראליים מאוד, והם מופיעים תכופות בסטוריו ובשיתופים מסוגים אחרים. השורטים הם חלק מרכזי מן ההצגה הדיגיטלית של רם; גוף היצירה הדיגיטלית שלו כולל 642 שורטים שפורסמו בין 7 באוקטובר 2023 ל-12 ביוני 2025 והופצו ביוטיוב ובאינסטגרם.

הבלוג שיכונה כאן "לרה מחדרה" מופק בידי לרה ניקיטינה. אחרי שפרצה המלחמה הכוללת באוקראינה, וכאשר העיר שבה התגוררה ספגה אש, היא ובעלה עברו תחילה למוסקבה ומאוחר יותר היגרו לישראל והתיישבו בחדרה. שם השיקה את חשבון האינסטגרם שלה, שצמח מאז במהירות (21.8 אלף עוקבים נכון לנובמבר 2025). בין 2022 ל-2023 הרחיבה ניקיטינה את קהל העוקבים שלה באמצעות סרטוני רילז וקידום ממוקד. היא מתחזקת גם דף פייסבוק (21 אלף עוקבים ומספר לא ידוע של חברים, נכון לנובמבר 2025), אבל הפלטפורמה המרכזית שלה היא אינסטגרם, וממנה הגיעה לראשונה לתודעה הציבורית. הקורפוס שאספנו לצורכי ניתוח הבלוג שלה כולל 641 סרטוני רילז ופוסטים סטטיים שפורסמו בין 7 באוקטובר 2023 ל-12 ביולי 2025 והופצו באינסטגרם ובפייסבוק.

את החומרים שאספנו אנחנו מנתחות כפרפורמנס של נאמנות למשטר המתבצע באופן פומבי, וחוזר ונשנה ברשתות החברתיות. ביקשנו לבדוק כיצד הנאמנות הזאת מבוזמת, כיצד היא מוצגת וכיצד היא מתקבלת בעיני הציבור. כדי לנתח את מופעי הנאמנות בחנו תגיות, מטפורות, כינויים ואמצעים רטוריים אחרים שבאמצעותם בונים הדוברים ייצוגים של עצמם, של יריביהם ושל המדינות שאליהן הם מתייחסים. עקבנו אחרי האופנים שבהם הם ממצבים את עצמם ומגלמים גבולות שבין "אנחנו" ל"הם". התמקדנו באופן שבו הם מארגנים דפוסי התקפה והגנה ברגעי מתח – מי מוצג כסובייקט המותקף הנוזק להגנה, ומי מוצג כתוקף הראוי לגינוי. ניתחנו ממה נמנעים המופעים הללו ולמה הם אינם מתייחסים. הערכנו גם אילו רגשות מובעים בהם באמצעות ביטויים חזותיים, מילוליים ואחרים.

פרפורמנס של נאמנות לעומתית

ז'אנר הפרשנות הפוליטית במדיה הדיגיטלית בשפה הרוסית

בעשור השני של המאה העשרים ואחת צמח במדיה החברתית ברחבי העולם ז'אנר חדש של פרשנות פוליטית, שמוסגר כ"דעות מומחים" המתבססות על עמדה אסרטיבית או אפילו תוקפנית. הז'אנר הזה הוא דוגמה אחת להפקה מתווכת-מדיה של ידע פוליטי. פרשנים אלו עוקבים אחר החדשות בערוצים המרכזיים ומפרשים את האירועים מנקודת מבט אידיאולוגית נתונה. ניל פוסטמן (Postman 2005 [1985]) קבע כי הטלוויזיה מרוקנת את המומחיות מתוכן באמצעות גיוס רגשות; פלטפורמות דיגיטליות מעצימות את התמורה הזאת, משום שהן מציגות דמויות שמוסרות עמדה בעוצמה רגשית ומשרטטות אותן כמומחים. מאפיין מפתח של ז'אנר הפרשנות הפוליטית הזה הוא ההתייכבות המוצהרת בעמדתו האישית של המחבר (authorship), המלווה בשיפוטים נחרצים, בנרטיבים סיבתיים פשטניים ובהיעדר מובהק של כל ביטוי של ספק או אמביוולנטיות. מבצעו העיקריים של הז'אנר הזה הם גברים, והוא מושתת על רפרטואר של גבריות פרפורמטיבית, שבו ביטחון שמבוטא בסגנון תוקפני נועד לסמן בקיאות פוליטית. פלטפורמות במדיה הדיגיטלית מתגמלות את מי שמדבר בקול רם וברור; נראות פירושה כוח (Duffy and Meisner 2023), ומי שמסוגל ללכוד את תשומת הלב נתפס כקול מוסמך. פרשנות פוליטית כזאת הופכת גם לסוג של בידור, באמצעות פישוט של תהליכים פוליטיים מורכבים והסתמכות על הומור ועל תוקפנות משועשעת.

מגמה זו אומצה בסביבת המדיה בשפה הרוסית כחלק מהגיון ה־agitation, מונח שטבעו חוקרי התעמולה של פוטין, ואשר משלב בין התססה (agitation) ובידור (entertainment) (Tolz and Teper 2018). הז'אנר הזה התפשט מן הטלוויזיה לטלגרם, ליוטיוב ולעמודי פייסבוק (Lyakhovenko 2022). הרפרטואר הרגשי בז'אנר, בביצועיו בידי גברים דוברי רוסית, נע בין הצגת ודאות ועליונות מוסרית ובין שנאה, עוקצנות וריחוק

אירוני. הפרשנים הללו מציגים את עצמם כ"אחד שיודע" – מי שראוי להביע את דעתו בנושאים כמו גיאופוליטיקה, מלחמה, כלכלה ומשברים חברתיים. בהקשרים דיאספוריים, לרבות בישראל, בלוגרים דוברי רוסית פיתחו סגנונות דומים. הפרשנים בז'אנר זה שכותבים או מדברים מתוך התפוצות דוברות הרוסית עוסקים הן בפוליטיקה הרוסית הן בסביבתם האזרחית והפוליטית המקומית. הוא הפך שכיח במיוחד אחרי הפלישה הכוללת של רוסיה לאוקראינה ב-2022, ובמקביל נפוץ גם בקרב קהלים דוברי רוסית בישראל על רקע המפנה האי-ליברלי שהתבטא במדיניות השינוי של מערכת המשפט ובהסלמת העימות עם עזה אחרי שבעה באוקטובר 2023.

כך, על רקע המפנה האי-ליברלי המתעצם, המשבר הפוליטי והמלחמה בישראל, נעשו מופעי הנאמנות לישראל מרכיב מרכזי בז'אנר זה של פרשנות פוליטית. הם מבוזעים באמצעות שלל מנגנונים; חלקם שואבים מנרטיבים אידיאולוגיים ישראליים, ואחרים מהדהדים בעוצמה מסורות פוליטיות רוסיות פוסט-סובייטיות. פרשנים פוליטיים דוברי רוסית מאמצים בקלות נרטיבים דומיננטיים בשיח הציבורי בישראל, מפיצים אותם בקרב קהליהם ומציגים אותם במסגרת מופעי הנאמנות שלהם. דוגמאות לכך הן מתן לגיטימציה לאלימות ישראלית כלפי פלסטינים, הצגת החיילים הישראלים כגיבורים, שימוש בנרטיבים של העם הנבחר ותיאורה של ישראל כמדינה במצור שמוקפת אויבים. עם זאת, בהתבטאויותיהם של מהגרים רוסים בולט במיוחד מופע הנאמנות שנבנה סביב תגובה למתנגדים לשלטון בישראל. התמקדות בלתי פוסקת במבקרי השלטון, המשלבת ביטויי שנאה, עוינות ולעג כלפיהם, הגחכתם ומאמצים לשלול מהם לגיטימציה, היא דפוס טיפוסי ביותר של נאמנות פוסט-סובייטית. הכפשת היריב היא אמנם כלי נפוץ בתעמולה פוליטית, והיא נוכחת בעוצמה גם בתקשורת בשפה העברית בישראל;⁷ אך ניתוחנו מדגיש מאפיינים רטוריים פוסט-סובייטיים ייחודיים.

הדוגמה שהתמקדנו בה בהקשר זה היא הבלוג "טררם עם עמוס רם". שמה של דמות זו הפך בזירת הציבור דובר הרוסית למעין שם קוד לסגנון מסוים של מיצוב פוליטי ימני תוקפני וטעון מבחינה רגשית, שאותו אנחנו מגדירות כפרפורמנס מסוג לעומתי. סגנונו של עמוס רם ייחודי ומוכר מאוד, והוא זוכה לשיתופים תכופים. הוא מוזמן בקביעות לפאנלים ציבוריים, מרואיין ומצוטט; על כן צורת הביטוי שלו אינה שולית כלל, ואף רכשה מידה של מרכזיות סמלית. כתוצאה מכך, המופע של רם – ה"show וה-performance כאחד – משמש לנו דוגמה חשובה ביותר: הוא מראה כיצד רגש אי-ליברלי, התפכחות מן המורדרניות הליברלית והזדהות לאומ(נ)ית מוצגים ומזוהים ברבים כעמדה פוליטית לגיטימית בסביבת המדיה הישראלית בשפה הרוסית כיום.

שנאה וביזוי של היריב

פעולת ביזוי היריב קיימת במדיה הישראלית בעברית בהקשר של אפוזיציה פוליטית,⁸ אבל בתרבות הפוליטית הרוסית הפוסט-סובייטית היא נושאת משמעות מיוחדת בהתייחס למבקרי ישראל במערב. הצידוד ב"מערב" מילא תפקיד מרכזי בזהותו ובשאיפותיו הניאו-ליברליות של מעמד הביניים החדש ברוסיה. ואולם התחזקות העמדות האנטי-ישראליות ב"מערב" גורמות כיום לפרשנים דוברי רוסית לשקול מחדש את הנחות היסוד שלהם לגבי התרבות הפוליטית המערבית ואת הערכים שהם מייחסים לה. מהגרים דוברי רוסית בישראל השיקו פרויקטים שנועדו להפריך ולהוקיע את מה שהם מתארים כייצוגים מוטעים או לא מדויקים של ישראל בתקשורת המערבית. הם עוקבים באופן ביקורתי אחר דיווחי התקשורת המערבית בנוגע לישראל (באמצעי תקשורת כמו הבי-בי-סי, הווינגטון פוסט, הניו יורק טיימס והגרדיאן) ומפריכים ידיעות "פייק" המפורסמות בהם, מתוך מאמץ "לתקן" את מה שהם מציגים כתפיסות שגויות של ישראל במערב. דפוס זה של מופע נאמנות חוזר שוב ושוב לרוחב בלוגוספֶרַת הפרשנות הפוליטית בשפה הרוסית,⁹ שמקדישה תשומת לב בלתי פוסקת למה שיריביה של ישראל אומרים על המדינה. הבלוגרים הללו מביעים לעיתים נדירות בלבד פטריוטיזם מפורש, ולרוב אינם מהללים את המדינה במישרין. מופעי הנאמנות שלהם כוללים ביטויים של תמיכה עקיפה במדינה, באמצעות לעומתיות המתבטאת בכעס כלפי יריבי ישראל, בהגחתם ובהאשמות כלפיהם.

מופע הנאמנות הלעומתית של עמוס רם מושתת על פסילתם של יריבים כבני שיח לגיטימיים והצגתם כדמויות שאינן ראויות לדיאלוג או לאמפתיה. הוא פועל מתוך לעג מוחלט וגינוי של כל ביקורת על מדינת ישראל. ביקורות כאלה זוכות לביטול ולהגחכה – בין שמקורן בגורמים חיצוניים כמו האו"ם או ארגוני זכויות אדם (למשל אמנסטי ורופאים ללא גבולות), ובין שמשמיעים אותן קולות מקומיים ליברליים או בעלי נטייה שמאלית, לרבות נקודות מבט פלסטיניות. באמצעות המשלב הרגשי הלעומתי הזה, מופע הנאמנות למדינה אינו מציג הגנה רציונלית על מדיניותה אלא מגלם עמדה רגשית משותפת של בוז למבקריה.

התכנים של רם כוללים בדרך כלל אויב (אדם, קבוצה או ארגון) שאותו הוא מגחך, מבייש או עושה לו דה-לגיטימציה. אחד הכלים לכך הוא השפה, המשמשת את רם באופן שמהדהד צורה דומה של לעג פוליטי שנפוצה ברוסיה. דריה רדצ'נקו ואלכסנדרה ארחיפובה

8 ש.ם.

9 ראו למשל את בלוגי הטלגרם הבאים: "Алексей Железнов: ЦАХАЛ / Израиль / Ближний Восток"; "Благородный адон и нежный бутон"; "Борис и Лора из иврит-дозора"; "Война с Ордой. Сергей Ауслендер"; "Голденберг говорит"; "ДАНХАНА"; "Дежурный по Израилю"; "Дикие гуси летят в Израиль"; "Дмитрий Дубов"; "Ezra Mor Show"; "Коля Хадашот"; "Продавец фиников"; "Радио Хамсин. Борис Миркин"; "Tactical Jew"; "Феликс Гольберг. Война цивилизации".

(Radchenko and Arkhipova 2018), בנייתוהן לדברי שטנה המוחלפים בין רוסים ואוקראינים במהלך מלחמת רוסיה-אוקראינה, הראו שתוויות כמו "ואטניקי" (המלעיגות על פטריוטים רוסים) ו"אוקרופי" (המלעיגות על פטריוטים אוקראינים) אינן משמשות רק להעלבה או לביזוי של יריבים;¹⁰ הן משמשות גם כדי להכשיר תוקפנות, לבצע דה-הומניזציה ולקרוא חלקים גדולים יותר מן הקהילה אל דגל העוינות המשותפת. רם נוהג על פי היגיון דומה. הבעת בוז היא דינמיקה רגשית מרכזית בשיח שלו. באמצעות שימוש משועשע ובלתי פוסק במונחים כמו "אסלאמו-פשיסטים", "אסלאמו-נאצים", "פאלוסטינה" ו"קופרוטסט פאלוסטיני"¹¹ הוא מייצר שיפוט כלפי פלסטינים, ערבים ומוסלמים, שולל את הלגיטימציה של עצם הרעיון של מדינה פלסטינית ועושה דה-הומניזציה של הפלסטינים. ראוי לציין גם שהמונח "אסלאמו-פשיסטים" דומה מאוד לתעמולה הרוסית, המתייחסת תכופות ל"פשיסטים האוקראינים". בשני המקרים, המונח "פשיסטים" מתפקד כמושג חלול, שרוקן מכל משמעות היסטורית מדויקת ומשמש בעיקר כתווית של דה-לגיטימציה לקבוצה שמנגד.

רם יוצא גם נגד ארגונים בינלאומיים. לאו"ם, למשל, הוא קורא "ארגון הנאצים המודאגים",¹² ואת מועצת הביטחון הוא מכנה "המועצה המיותרת" (Совет Бесполезности). מנהיגי האו"ם מקבלים בתכנים שהוא מפרסם כינויים כגון "סבתא-תחת עטורת הכבוד (почетная бабка-срака) מארגון הנאצים המודאגים" – כינוי המתייחס לפרנצ'סקה אלכנזה (הדווחית מטעם האו"ם לשטחים הפלסטיניים הכבושים); או "קרפד זקן ומיוזע, ובמקביל ראש ארגון הנאצים המודאגים, גוטרש" – כינוי המתייחס למוזכ"ל. שנאה כזאת משמשת גם לשלילת הלגיטימציה מהחלטות שגורמים אלו מקבלים בנוגע לישראל. כפי שהתעמולה הרוסית בימי הפוטיניזם המאוחר בונה את אויביה בדמותם של שכנים כמו האוקראינים וגורמים ביקורתיים במערב, כך עמוס רם ממסגר את יריביו כפלסטינים וכזירה מערבית המגולמת בידי מוסדות כמו האו"ם ובידי "שמאלנים" ושאר יריבים ליברליים. דפוס מפתח נוסף שבאמצעותו מופגנת נאמנות לעומתית הוא רטוריקה של חשיפה – פרקטיקה של חשיפת שקרים-לכאורה ו"פייק ניוז" שמייצרים מבקרי המשטר. השיטה

10 "ואטניקי" ו"אוקרופי", כינויי גנאי שכיחים מאוד בשיח המקוון ברוסית ובאוקראינית, מתייחסים לנאמני הקרמלין ולאוקראינים, בהתאמה. שני המונחים מתפקדים כסמנים טעונים מבחינה פוליטית במסגרת הרטוריקה של הסכסוך הנוכחי. פירושה המקורי של המילה "ואטניקי" הוא זק"ט כותנה מרופד מן התקופה הסובייטית, אבל בשימוש עכשווי היא הפכה למילת גנאי אינטרנטית המיוחסת לתומכי התעמולה של ממשלת רוסיה, ופירושה אדם ש"ראשו ממולא בכותנה". "אוקרופי", הנגזרת מן המילה הרוסית לתבלין שמיר, היא מילת גנאי שמיוחסת לאוקראינים – במיוחד לתומכי אוקראינה בסכסוך עם רוסיה – ומשמשת כקללה אתנית-פוליטית.

11 כינוי הגנאי "פאלוסטינה" הוא הלחם מילים בין פלסטין ובין פאלוס. כינוי הגנאי "קופרוטסט" הוא הלחם מילים המחבר את התחילית "קו" ("משותף" או "יחד") למילה שפירושה "מחאה", אבל ההברות הראשונות בהלחם שנוצר הן המילה "קופרו" (מיוונית: "צואה").

12 האו"ם, ברוסית, הוא ООН; רם משחק על ראשי התיבות הללו באמצעות שימוש באותם ראשי תיבות עבור "ארגון הנאצים המודאגים" – Организация Озабоченных Нацистов.

הרטורית הזאת ממצבת את יוצר התוכן כאיש אמת המגן על המדינה הריבונית מפני רמייה חיצונית ופנימית. בהכריזו על עצמו כמגן האמת מפני האחרים הרמאים, הדובר מצדד במדינה באופן סמלי, ובמקביל פוסל כל נקודת מבט ביקורתית בטענה שמדובר בשקר של האויב.

נטליה רודקובה, המנתחת את התמורה שחלה בתעמולה בתקשורת במעבר מן התקופה הסובייטית לפוסט-סובייטית (Roudakova 2017), טוענת כי לעומת התעמולה הסובייטית – שהסתמכה בדרך כלל על השתקה או מזעור של אירועים שליליים (כמו למשל בסיקור המצומצם של אסון צ'רנוביל) – התעמולה הפוסט-סובייטית מתאפיינת במאבק פעיל בעובדות, בייצור נרטיבים מתחרים, בהסברי-נגד ובשרטוט מציאויות חלופיות. פירוש השינוי הוא שהתעמולה אינה מסתירה עוד את האמת אלא מספרת אותה מחדש, כפי שרואים למשל בז'אנר הפרשנות הפוליטית התוקפנית והלעומתית.

כבלוג של עמוס רם, צורת הביטוי הזאת מתבטאת בקמפיין מתמשך נגד מה שהוא מכנה "פייק ניוז" או "תעמולה מערבית". בערוץ היוטיוב שלו יש מדור נפרד שבו הוא מתיימר להיאבק ב"פוסט-אמת" וחושף את מה שהוא מציג כנרטיבים מניפולטיביים של התקשורת המערבית. הוא ממצב את עצמו כלוחם ללא חת נגד מידע כוזב וכמגן הציבור מפני ייצוגים מסולפים של ישראל. שפת החשיפה והגילוי מקנה לעמדתו סמכות מוסרית: הוא לא סתם מביע דעה – הוא משיב את האמת אל עולם של רמייה. בה בעת, פעולת החשיפה של הפייק מתפקדת כמעשה של בידור.

רטוריקה זו של הפרכה ותעמולת-נגד שכחה מאוד בתקשורת בשפה הרוסית כיום, והיא שואבת רבות מדפוסי שיח שפותחו בתעמולת המדינה ברוסיה בת ימינו. התקשורת הפדרלית ברוסיה טוענת דרך קבע שהיא חושפת מניפולציות מערביות, ומציירת את עצמה כמגינת האמת אל מול קמפיינים עוינים של מידע. ההקבלה בולטת עוד יותר לנוכח העובדה שרוסיה מיסדה את ההיגיון הזה באופן משפטי באמצעות "חוק הפייקים"¹³, הקובע כי הפצת מידע שמוציא כביכול את דיבתו של הצבא הרוסי היא עבירה פלילית.

רם מקדם את הרעיון שלפיו דיווחים על אזרחים פלסטינים שנפגעו בעזה הם כוזבים ואינם אלא "מפעל של פייקים", מעין מפגן "בוליוודי" שלדעתו אינו ראוי לתשומת לב רצינית או לאהדה. כך אמר למשל על סרטון שבו נראה אדם הקובר ילד: "האבא-האפס הזה [הכוונה לאיש שמתחזה לאבא (горе-папаша) שקובר את הבן שלו] – מופע כל כך

13 בשנת 2022 חוקקה רוסיה שורה של חוקי צנזורה לימי המלחמה. חוקים אלו אסרו על הפצה של "מידע כוזב" הנוגע לכוחות הביטחון ועל כל "הכפשה" פומבית של הצבא. החוקים הללו, שהעונשים בגינם הם של עד 15 שנות מאסר, הורחבו מאוחר יותר כך שיתייחסו גם למתנדבים לצבא ולארגונים מזוינים אחרים. בפועל הם משמשים לדיכוי דיווחים עצמאיים, ביקורת ציבורית וכל ביטוי אנטי-מלחמתי. הלכה למעשה, הם משמשים מכשיר מרכזי לדיכוי פוליטי ומופנים כלפי עיתונאים, פעילים חברתיים ואזרחים מן השורה שדבריהם סוטים מן הקו הרשמי של המדינה בנוגע למלחמה.

בלתי אמיץ שאפילו סטניסלבסקי לא היה קונה אותו, וגם לא אף אחד אחר שיש לו עיניים בראש ולא בתחת".

בסרטון אחר הוא טוען שהאוכלוסייה ההולכת וגדלה בעזה מפריכה כל האשמה ברצח עם. כדי לבסס את טענתו הוא מסתמך בלעדית על נתונים שנתיים של גידול אוכלוסין. מבחינת הקהל שלו, הנתונים הללו יוצרים הילה של פסאודו-רציונליות, מעין הילה קסומה של מספרים. בה בעת, השימוש של רם בנתונים אלו הוא כשלעצמו הבניה וצורה של מניפולציה. הוא חותם את הסרטון באמירה לעגנית: "אם זה רצח עם, אז זה רצח העם הגרוע בהיסטוריה".

הנרטיב שעמוס רם מקדם, שלפיו הדיווחים על סבלם של פלסטינים בעזה הם מפוברקים, מהדהד טרופים דיסקורסיביים המשמשים זה מכבר בתעמולה הרוסית לערעור ראיות לפשעי מלחמה של רוסיה באוקראינה. התעמולה הפדרלית ברוסיה משתמשת באסטרטגיות דומות לטטטוש מעשי אלימות אכזרית שמבצע הצבא הרוסי, למשל טבח בוצ'ה בחודשים פברואר ומרץ 2022, שם טענו מגישי חדשות שגופות זוו, שהקורבנות הם שחקנים, או שתקיפות טילים מעולם לא התרחשו. בדומה לתועמלנים הרוסים, גם רם טוען כי יש לו גישה למידע "אמיתי" ולהוכחות על בידוי ראיות למות אזרחים ולזוועות, וטענותיו משתלבות בגישה הכללית של קהלו כלפי המשטר הפוליטי. מבחינת המשתתפים למעמד הביניים הרוסי החדש – ששאפיותיהם הליברליות הפוסט-סובייטיות אינן מתיישבות עם אלימות המונית – נרטיבים כאלה שמציעים "הפרכה" עוזרים ליישב את הסתירה הזאת באמצעות הכחשת התרחשותן של זוועות באוקראינה או בעזה, ולשמר דימוי עצמי של אנשים משכילים בעלי עמדות ליברליות מתורבתות.

פרפורמנס של נאמנות מתוך הימנעות

ז'אנר הלייף סטייל של "השכנה ממול" במדיה הדיגיטלית ברוסית

בעשור השני למאה הנוכחית, מתוך הניאו-ליברליזציה של מעמד הביניים החדש, פורמטים גלובליים של מדיה העוסקים בתרפויטיקה (כלומר בתחומי הטיפול הפופולרי), בצרכנות ובלייף סטייל זוהר אומצו והומצאו מחדש במדיה הדיגיטלית בשפה הרוסית (Lerner and Zbenovich 2013). הדבר ביטא מודל רצוי של סובייקטיביות המרוכזת בצריכה בלתי פוסקת (למשל של טיולים, אופנה, מוצרי טיפוח, מכשירים ממותגים, בילויים בבתי קפה), וייצר שיח ניאורליברלי גלובלי ואפוליטי כביכול של מוביליות ושל מיומנות צרכנית (Smoliarova and Bodrunova 2021). בראשית העשור הנוכחי, האסתטיקה הממוקדת ביוקרה התחלפה בכל רחבי העולם בהבלטה של אישיות דיגיטלית מסוג אחר, זה של הצרכן הרגיל מז'אנר "השכנה ממול". סגנון המדיה הזה התפשט במהירות ברוסיה וגם בקרב העוזבים אותה.

הז'אנר הזה, שאף הוא מספק ביטוי אישי פומבי, מעוגן גם כן בהדגשת עמדתו האישית של המחבר, אבל הבלוגים בז'אנר אינם נסבים על מומחיות כלשהי; הם מדגישים דווקא תיעוד של חיי היומיום. אירועים שגרתיים כמו קניות בסופר ותמרון בין שגרת הטיפול בילדים, התמודדות עם תסכולים פעוטים, מטלות וסידורים – כל אלה משמשים כאירועים נרטיביים לגיטימיים. הדמות נאצרת כנגישה ושקופה, גם אם השקיפות שלה סלקטיבית וממוסגרת באופן אסטרטגי (Heřmanová 2022). ההיגיון הבידורי של הז'אנר מעוצב באמצעות מציצנות מתוכת־מדיה; קסמו נובע מההנאה שבצפייה בחייו הפרטיים של מישהו אחר, והוא מהדהד צורות מדיה ותיקות יותר כמו תוכניות ריאליטי וסדרות משפחה, ואת תחושת האינטימיות המוכרת מקומדיות מצבים (Abidin 2015). פעולות יומיומיות ותסכולים זניחים הופכים למיקרו־מפגנים שמוגשים לצריכת הקהל. פלטפורמות כמו אינסטגרם ויוטיוב מתגמלות חשיפה אינטימית, אקספרסיביות רגשית ותיעוד אסתטי שוטף של חיי היומיום.

הז'אנר הזה מעוגן במופע נשי מובהק. הפגיעות, הנגישות והאסתטיזציה של ביתיות יומיומית חיוניות לקסם הטמון בו. הנשיות פועלת הן כמשאב אסתטי הן כצורה של עבודה רגשית, והיא מעצבת את האופנים שמתוכם הבלוגרית מציגה את עצמה. התוכן מובנה רגשית; הפוסטים מעוצבים כך שיעוררו מעורבות רגשית, להבדיל מצפייה ניטרלית. צורה זו של הצגת נרטיב, אף שהיא א־פוליטית במפגיע, מכילה במובלע דימויים פוליטיים. מתוך החשיפה הסלקטיבית ודפוסי ההשמטה השיחנית, התכנים הללו מבטאים הבנה והצדקה של המדינה, הנטועות בנסיבות ייחודיות – של השירות הציבורי, של משטרי הגירה ושל הכלכלה המוסרית של שגרת היומיום בחברה. כמו בז'אנר הפרשנות הפוליטית מסוג agitainment, אף שבלוגרים כאלה לעיתים קרובות מביעים ספקנות, הם עדיין מפעילים צנזורה עצמית על המרחב הנרטיבי. ההכללה הסלקטיבית של עוקבים תומכים יוצרת קהילות רגש דיגיטליות (Bittner 2023) שמדירות קולות ביקורתיים או כאלה שחולקים עליהן. מאחר שהז'אנר אינו מעודד מעורבות דיאלוגית, התשתיות הדיגיטליות והציפיות הקהילתיות מחזקות סביבה שבה האשרור גובר על ההתדיינות.

ז'אנר "השכנה ממול", הממוקד בנשים רוסיות שמתמרנות בין אתגרי היומיום, נעשה שכיח מאוד אחרי גל ההגירה של פברואר 2022, שבו נשים רבות דוברות רוסית היגרו למדינות שונות ברחבי העולם ותיעדו את הקשיים המעשיים שעימם מתמודדים מהגרים בתהליך ההתמקמות מחדש, החל ברישום ילדים לגן וכלה בצורך להסביר את עצמך במכולת. "לייף סטייל של מהגרים" הפך במהרה לפורמט פופולרי, ונותר כזה מאז.¹⁴

14 המחשה לפופולריות של הז'אנר בדמיון של מעמד הביניים הרוסי החדש אפשר לראות בסרטון מוזיקה פופולרי של הזמרת מונטוצ'קה, שעזבה את רוסיה לאחת המדינות הבלטיות (Monetochka 2024). ברוסיה היא הוגדרה כ"סוכנת זרה". בסרטון האמור היא מגלמת מהגרת המועסקת כעוזרת בית בידי בני זוג מקומיים שמדברים

הבלוגים הללו משלבים בלי ספק דפוסים גלובליים: יוצרותיהם מציגות אורח חיים ניאורליברלי של צרכנות המזכיר את זה של משפיענים ומשפיעניות בכל רחבי העולם, שניתן לראותו באינסטגרם, בטיקטוק, ביוטיוב וכן הלאה. אבל אפשר לראות כאן גם צורת נאמנות פוסט-סובייטית במובהק, שהמופיע שלה מבטא הימנעות פוליטית משום שהיא אינה עוסקת בפוליטיקה ומשום שהיא מנרמלת מצבי אלימות. על רקע המשבר המתחולל במציאות הפוליטית, מיצוב עצמי רגשי כלפי המציאות הזאת צמח כמופיע של נאמנות. אף שהבלוגים הללו אינם פוליטיים במובהק – הם אינם מפרשים את החדשות ואינם מתייחסים ישירות לאירועים פוליטיים – הם בכל זאת מבטאים זיקה למציאות הפוליטית ולמרחב האזרחי מתוך שתיקות, רמיזות והתייחסויות סמויות.

דפוס הפרפורמנס הזה של נאמנות ניכר גם לרוחב אינספור בלוגים של לייף סטייל ישראלי בשפה הרוסית.¹⁵ מבין שלל הדוגמאות של הז'אנר בישראל בחרנו לנתח את "לרה מחדרה", חשבון אינסטגרם שפתחה לרה ניקיטינה, אשר מופעל גם בפייסבוק וכולל פוסטים וסרטונים קצרים. התוכן שלה יוצא מנקודת המבט של מי שנלכדה בנסיבות קשות בין שתי מלחמות – זו של רוסיה באוקראינה וזו שבישראל. ניקיטינה מתארת דרך קבע את ניסיונותיה להתערות בחברה בישראל, הגרושים בספקות ובכישלונות. היא מדברת בגלוי על חרדות ודיכאונות שמתעוררים אצלה עקב המלחמה של רוסיה באוקראינה והמלחמה בישראל. בבלוג שלה שורה אווירה של אכפתיות רגשית, ולעיתים קרובות היא מבטאת בו תמיכה כלפי בעלה, קרובה, חברה והקהל הדיגיטלי שלה. הקשרים הרגשיים הללו מרכיבים את ליבת מופע הנאמנות הזה, הבנוי על נטייה אופטימית בולטת כלפי העתיד. בתוך ההקשר הרגשי המתאגר של החיים בישראל, ניקיטינה מבטאת מחויבות להישרדות ואמונה בעתיד טוב יותר.

הימנעות מוויכוחים פוליטיים ו"אופטימיות אכזרית"

אחד מדפוסים המפתח של מופעי הנאמנות מתוך הימנעות הוא הסירוב להיכנס לדיונים פוליטיים. הדפוס הזה מהדהד ישירות את תנאי העסקה הסמכותנית בהקשרה הרוסי והוא מוכר לקהל העוקבים. שם אי-ההשתתפות הפוליטית עמדה בבסיס ההסכם המשתמע עם משטרו של פוטין. בפרשנות מופעי הנאמנות מתוך הימנעות בהקשרם הישראלי, חשוב

ביניהם על כך שפעם היא הייתה כוכבת פופ מפורסמת ברוסיה – דרמטיזציה של טרופ מוכר על המהגרת דוברת הרוסית שחווה ירידה ניכרת במעמדה לאחר ההגירה.

15 ראו למשל את הבלוגים הבאים באינסטגרם: @Арина, "Арина Sokolova"; @ai.sokolova, "Alena Laryna"; alena.laryna, "Alena Laryna"; @alexandra_sinelnikov, "Блогер Израиль"; @ohmyisrael, "Мария Вайс: Израиль, Ришон ле-Цион"; @lera.katz, "(Не)гид Иерусалим"; @simaforchik, "Сима Цур об Израиле"; @tinohcka_borovinska, "Tina Patapchuk: репатриация в Израиль, лайфстайл"; @yanagureyeva, "Яна из Бат-Яма".

לשים לב לכך שצורת המופע עקבית: הנאמנות מבוטאת באמצעות נסיגה, שתיקה וסירוב ליטול חלק בחיים הפוליטיים.

כך כתבה לרה בעקבות פיגוע שהתרחש בעירה, שבו מחבלים רצחו באכזריות כמה בני אדם: לחזור בתשובה, להתחיל טיפול, להתחיל לשתות, לעבור למקום אחר, לעולם לא לצאת יותר מהבית, או להפוך לפטליסטית ולסמוך על המזל – מה שיהיה, יהיה. בימים האחרונים המחשבות האלה קורעות אותי, גורמות לי לבכות. אני מרגישה נורא בשביל האנשים האלה. אני לא מפסיקה לחשוב על מה שקרה. אני לא יודעת מה התגובה הנכונה כאן; אני לא יודעת איך להתמודד עם זה. אני רק יודעת שאנחנו חייבים לנסות לחיות. זה כל מה שיש לנו. זה מפחיד, אבל אין עוד מה לעשות. אם אתם קוראים את זה עכשיו, תדעו שאני מאחלת לכם שלום, אהבה ושקט. אצלכם בלב וסביבכם.

האירוע התרחש בסמוך לכיתה של לרה. כאן היא מונה שלל תגובות אפשריות אליו, אבל בסופו של דבר משמרת יחס של נאמנות מתוך הימנעות באמצעות "אופטימיות אכזרית" – נטייה לתקווה, שמוצגת כמנגנון התמודדות המאפשר לה להסתגל ולשרוד למרות חוסר היציבות המתמשך המאפיינת את חייה בישראל.

לרה מדברת במונחים כלליים מאוד על חייה בעיצומה של אלימות פוליטית, בלי להשתמש במונחים מפורשים או ישירים. ההקשר מצוי מחוץ לטקסט. היעדר הישירות מאפיין את שפתה ואת מופעי הנאמנות שלה. היא מתארת אירועים פוליטיים מקומיים וגלובליים במונחים כלליים מעורפלים עד כדי כך שהם עשויים להתאים לכל מצב. טשטוש הספציפיות בדיבור על מלחמה ואלימות אינו ייחודי להקשר הרוסי וגם לא לזה הישראלי, והוא נוטה להתעצם בתקופות של עימות צבאי. דפוסים דומים אפשר לראות בחשבונות אינסטגרם ברוסיה, שבהם תיאורי חוויות מסתמכים יותר ויותר על לשון נקייה ועל יופמיזמים. הפוסטים בהם מלאים ברמיזות ובאימוג'ים, וגם בטשטוש גרפי של מילים על מנת להתגונן בפני אלגוריתמי הסינון של הרשתות ולהימנע מצנזורה פוליטית. זוהי צורה של צנזורה עצמית מילולית, שמרחיקה לכת אל מעבר לדרישות הרשמיות של הדיכוי. הפרקטיקה הזאת היא מבע אסתטי ורגשי חשוב בהקשר הפוליטי המעורער, והיא נפוצה בקרב בלוגריות שמתמקדות בטיפוח עצמי, בחיי משפחה ובאימהות, הודפות אל הרקע אירועים גיאופוליטיים ומתייחסות אליהם במעורפל כאל "תקופה קשה", "אסון" או פשוט "בלגן", בלי להיכנס לפרטים פוליטיים או מוסריים. ברוסיה, הימנעות כזאת מונעת חלקית בידי החוק – אנשים עלולים להיענש במאסר אם יקראו למלחמה "מלחמה". בישראל, לעומת זאת, אין איסורים משפטיים כאלה.

את מופעי הנאמנות של לרה אנחנו מפרשות מתוך רעיון האופטימיות האכזרית של לורן ברלנט (Berlant 2011). המונח "אופטימיות אכזרית" מתאר היקשרות למטרות שלמרות שידוע כי לעולם לא ימומשו במלואן, הן משמרות את תחושת הקרבה של האדם למקום העבודה שלו, לחברה, למדינה וכן הלאה. הנימה האופטימית של לרה כלפי הקהל שלה פועלת בדיוק בתוך המסגרת הזאת: תקוותה לעתיד טוב יותר בישראל מתקיימת בצד מודעותה למלחמה, לחוסר הוודאות וללחץ הנפשי. את מופעי הנאמנות שלה אפשר אפוא לפרש כצורה של אופטימיות אכזרית – השקעה רגשית צופה פני עתיד, שעוזרת לה לשאת אי-יציבות ונותרת מעוגנת באותם מבנים שמייצרים את פגיעותה.

אופטימיות אכזרית אינה ייחודית להקשר הרוסי או הישראלי; זוהי מגמה רגשית גלובלית. לפי ההמשגה של ברלנט (שם), אופטימיות אכזרית יכולה לצמוח במגוון רחב של הקשרים חברתיים – בקרב מי שחווים אי-שוויון, אלימות או אי-צדק שיטתי. מדובר בהיקשרות לעצם התנאים המונעים מן האדם לשגשג; אמונה שכושר עמידה ותקווה יולידו בסופו של דבר חיים טובים יותר. האפקט הזה, אף שהוא מקיים בני אדם בתקופות מצוקה, תורם לשכפול ההיררכיות החברתיות וגורמי האפליה שמייצרים את הסבל מלכתחילה. אבל כפי שאפשר לראות, בחברות שנמצאות במלחמה, תהליכי מיליטריזציה מתמשכים מעצימים את הדיספוזיציה הרגשית הזאת והופכים אותה לאפקט לויאליסטי מובהק. בימי מלחמה, האופטימיות האכזרית צוברת כוח פוליטי ורגשי רב יותר.

התקווה הזאת לעתיד שאפשר לחיות בו קושרת אזרחים רגשית לחברה שהם חיים בה, ומייצרת סולידריות שנסמכת על כוח עמידה במקום על ביקורת. הניתוק התרפויטי הזה של התרבות הניאו-ליברלית, המתרגם שיתוק פוליטי לכדי טיפול עצמי,¹⁶ משמש אפוא הן כהגנה מפני ייאוש הן כטכנולוגיה רגשית המשמרת הסכמה אזרחית בתנאים של אי-ליברליזם ומלחמה. מעמד הביניים הרוסי החדש, ובמיוחד אותו חלק ממנו שנשאר ברוסיה, ממשיך להשתמש במנגנון דומה, למרות התהדקות המשטר הסמכותני. העיסוק התרפויטי בעצמי – ההתמקדות ברגשות הפרטיים, בבריאות הנפשית ובאיזון הרגשי – משמש אסטרטגיית התמודדות שגם מגינה על הפרט וגם מייצבת את הנאמנות למשטר. אצל המהגרים, האסטרטגיה הזאת מסייעת ליישב את הסתירה בין ציפיותיהם הליברליות לביטחון ולצדק ובין המציאות המיליטריסטית והמקוטבת בסביבתם החדשה, שנעה בהדרגה אל עבר אי-ליברליזם.

הסגנון הזה של מופע נאמנות ניכר בכלוג של לרה. הסבל המתואר בו הוא אישי ולא פוליטי; על כן, הסתגלות מתוך גמישות וטיפול עצמי נעשית לצורת ההישרדות העיקרית, מתוך היגיון תרפויטי ניאו-ליברלי שמעדיף שימור עצמי רגשי על פני פעולה קולקטיבית. מתוך המסגרת הזאת, הסוכנות אינה טמונה בפעולה לשינוי העולם אלא בשימור האיזון

הפנימי, בהגנה על הרגשות הפרטיים ובמציאת הנאות קטנות מתוך התשיות והיאווש. כך, בתכנים של לרה המלחמה משורטטת כמצוקה אישית ביסודה – מצב רגשי שיש לשאתו, ולא מציאות פוליטית שיש לנתח. הפוסטים והסרטונים שלה מדגישים חרדה, עצבות, תשיות ומאמץ מתמיד לשרוד. מתוך מופע של חשיפה עצמית רגשית – בכי מול המצלמה, כתיבת שירה, הבעת כאב – לרה מפגינה כוח עמידה בנסיבות בלתי נסבלות. העיסוק הפרפורמטיבי הזה בסבל משתלב באתוס תרפויטי וניאו-ליברלי רחב יותר שנפוץ בתרבות הדיגיטלית בת ימינו: הביטוי הרגשי זוכה לעידוד, אבל נותר מנותק מביקורת. במופע של לרה, מלחמה, שנאה ופחד מופיעים כיסודות טבעיים בנוף הסובב אותה; לא כתוצאות של מנהיגות או של מדיניות, כי אם כתנאי מזג אוויר שאין אלא לקבלם. בבלוג של לרה מופיעים סוגים נוספים של ביטוי פוליטי, שאפשר לפרשם כטרופ מסוים של הסכמה עם אלימות מתוך השלמה עימה. אחרי שבעה באוקטובר 2023 פרסמה לרה שיר שכתבה:

שום דבר לא הלך כמתוכנן –
לא ילדתי בגיל עשרים וחמש –
אבל על המסך הכחול
רץ קו אדום: מלחמה.
הכול קרה אחרת
ממה שדמיינתי וחלמתי כילדה:
פחד ושנאה הם שכניי,
וחומה עבה ומטומטמת באמצע.
זה אפילו לא שאני בוכה – אני לא מסוגלת
אפילו להקשיב יותר – אני לא יכולה
ובאשר לתוכניות חיים – אני לא חושבת
מעבר לארוחת הערב – אני לא ממהרת
העידן שבו נפלנו – הוא זה שיש לנו
לא נטיל את הקובייה הזאת מחדש,
נחיה אותה לאט, ובחריקות
עד שחיקה
עד תשיות, עד קהות חושים, עד אפס,
עד הנשימה האחרונה
בלי מלכים, תיוגים או נבואה –
בלי שום תשתית

השיר מבטא רוח של קבלה יגעה – השלמה עם התקופה, במקום מחאה נגדה. הגיבורה הלירית מהרהרת באופן שבו המלחמה הסיטה אותה ממסלול העתיד שדמייתה לעצמה ונטלה ממנה כל שליטה בחייה; משימתה היא לשרוד. מופע הנאמנות מתוך הימנעות בשיר הזה מבוצע מעמדה שמציבה בראש סדר העדיפויות את כוח העמידה, ולא את החתירה לשינוי. הסובייקטית הלירית ממקמת את עצמה כמי שנאלצת לקבל את הנסיבות פנתון וללמוד לשרוד בתוכן. הדגשת הקבלה משקפת דפוס נרטיבי מופר שקשור לעסקה הסמכותנית הפוסט-סובייטית, שבמסגרתה הכרה רגשית באלימות עשויה להתקיים בצד ויתור על סוכנות פוליטית. מה שמתחוויר בטקסט אינו מופע של התנגדות אלא של נאמנות מתוך נסיגה והישרדות, נורמליזציה של המלחמה כאופק שאי-אפשר לשנותו. השורה "פחד ושנאה הם שכניי" מעורפלת במכוון: אי-אפשר לדעת אם היא מכוונת לפלסטינים, ללאומנים יהודים, לאוקראינים או לרוסים. עצם הטשטוש משקף את העמדה הא-פוליטית הכללית יותר של הבלוג – תגובה רגשית תרפויטית למשבר, שמקבלת את האלימות והסבל כחלק טבעי של הקיום והשגרה.

הטרופ הדיסקורסיבי הזה מהדהד את השיח הרוסי שממסגר תכופות את המלחמה באוקראינה כאסון לא אישי – אירוע שמזכיר שיטפונות או אסונות טבע אחרים, שאי-אפשר להשפיע עליהם אלא רק להתמודד עם תוצאותיהם. תפיסה זו של המלחמה מפשיטה מהדוברת כל סוכנות, אחריות ומחויבות לעמדתה, ומנתקת את המלחמה מהחלטותיהם של שחקנים פוליטיים ספציפיים וגם מהשתתפותה של החברה בכללותה.

כבלוגרית ישראלית דוברת רוסית שהשיגה נראות ניכרת, לרה נפלה בסופו של דבר קורבן למתקפות מתואמות מצד רשתות טרולים תומכי הקרמלין. במהלך המלחמה בין ישראל לרצועת עזה, רשתות אלו תקפו בדברי שטנה בלוגרים ישראלים דוברי רוסית (Fredheim 2023); הן האשימו אותם בהריגת ילדים פלסטינים, הפיצו טרופים אנטישמיים ולעגו ליהודים ישראלים.¹⁷ בתגובה למתקפות הטרולים הללו בחרה לרה בהתייחסות סאטירית במקום בעימות. היא שיקפה את האבסורדיות של ההתקפות עליה, והבליטה את נימתן ואת ההיגיון העומד ביסודן. כך, באחד הסרטונים שלה היא לבושה כליצן ומגחיכה את האבסורדיות בטענות שלפיהן "ישראל מעולם לא התקיימה":

ישראל? פפפ, בחיים לא שמעתי על מדינה כזאת. זה בגלל שישראל לא קיימת ומעולם לא התקיימה. לא קראתם ספרי היסטוריה. תקראו – זה הכול מתועד. אלה אדמות פלסטיניות מבחינה היסטורית. זה כתוב בכל מקום. וזה אומר שישראל מעולם לא התקיימה.

17 פעילות זו משקפת אסטרטגיה כללית יותר של "חוות טרולים" המקושרות לקרמלין, שמבקשות להתסיס ולנצל עימותים בינלאומיים. מאחר שחשבון האינסטגרם של לרה הוא ציבורי ופתוח לתגובות מכולם, היא נעשתה מטרה חוזרת שלהם.

הסרטון משכפל קלישאה מוכרת מתרבות המדיה הגלובלית, שבה יוצרים לועגים ליריבים אידיאולוגיים – מתנגדי חיסונים, טראמפיסטים, הומופובים – באמצעות ביצוע מוקיוני שלהם. בסרטון אחר לרה מונה את כינויי הגנאי שהטיחו בה: "ראשי־טָטָה", זיוניסטקה, אוקופֶנטָקה, חוֹיֶאֶנְטָקה,¹⁸ תחזרי לאיפה שבאת: רוסיה, אוקראינה, ישראל". היא מבטאת את הכינויים בנימה אירונית, מנכסת אותם כדי לחשוף את ריקנותם.

באמצעות המופע הלעגני הזה, לרה הופכת את תגובתה לטרולים למפגן רגשי של הגנה עצמית. במקום להיכנס לוויכוח אידיאולוגי, היא ממסגרת את התוקפים כדמויות רעילות שחוצות את גבולות הפרטיות ופוגעות בכיטחון הרגשי. המסר שלה איננו טיעון פוליטי, אלא הצבת גבולות רגשיים: היא חושפת את הגסות, האבסורדיות והאכזריות של תוקפיה, ומראה שהתנהגותם מגוחכת ובלתי קבילה מבחינה חברתית. במוכן זה, תגובתה נשמרת בגדרי המשלב התרפויטי והאינדיווידואליסטי הטיפוסי של נאמנות מתוך הימנעות. בהפיכת המתקפות למופעי הומור וטיפול עצמי, לרה מתיישרת עם המדינה שהיא חיה בה: הנאמנות הופכת כאן לחלק מן הרווחה האישית, דרך לגונן על עצמך מפני תוקפנות חיצונית. באמצעותה לרה תובעת לעצמה את הזכות לשלמות רגשית ולכבוד כאדם פרטי.

נאמנות כמופע ובידור: סיכום ודיון

במאמר זה בחנו דיספוזיציות רגשיות כלפי המדינה והמשטר בקרב בלוגרים דוברי רוסית בישראל, הדגמנו אותן באמצעות המקרים של עמוס רם ושל לרה מחדרה, ופירשנו אותן כמופעי נאמנות. הניתוח מראה כיצד הפרפורמנס הזה של נאמנות צומח מתוך ההביטוס הניאורליברלי של מעמד הביניים הרוסי החדש, וכיצד הוא נובע במגוון דרכים מתוך דפוסי העסקה הסמכותנית עם שלטונו של פוטין, ואז עובר תמורה ותרגום בנסיבות הישראליות. סוג המופע הראשון שעסקנו בו – נאמנות לעומתית – פועל בפורמט של *agitainment*, "בידור מתסיס", שהוא טיפוסי למדיה פופוליסטית ומוטה מבחינה אידיאולוגית. מופע זה מובנה סביב שנאה ליריב ורטוריקה של קטילה והפרכה של מה שמתואר כ"פייק ניוז", תוך שמירה על אופי בידורי ומשעשע. הוא מייצר דיספוזיציה רגשית כלפי המדינה, שאינה מובעת ישירות במונחים של מסירות או אהבה למנהיגים פוליטיים וגם לא בהכרזות

18 "ראשי־טָטָה" היא צורת הנקבה של ראשיסט – תחדיש גנאי שמקורו במילה "ראשקה" (כינוי גנאי לרוסיה) בצירוף "פשיסט". עולה מן המונח שהמשטר הרוסי הוא פשיסטי, ו"ראשיסט" הוא מי שתומך בו – במילים אחרות, "פשיסט רוסי". "זיוניסטקה" היא צורת הנקבה ל"זיוניסט" (ציוני) ברוסית. "אוקופֶנטָקה" היא צורת הנקבה של אוקופנט, או כובש, ואילו "חוֹיֶאֶנְטָקה" היא צורת הנקבה של תחדיש שנוצר על בסיס אוקופֶנטָקה תוך החלפת השורש ב"חוי" – זין. במקרה זה, ההחלפה בשורש הגס היא פרודיה לעגנית על המונח הקורם – מעין "כובשת כושלת".

פטריוטיות מפורשות. הנאמנות מגולמת מתוך לעומתיות, באמצעות הפניה של ביקורת, לעג והגחכה כלפי מי שמוצגים כאויבי המדינה, פנימיים וחיצוניים כאחד. סוג זה של מופע נאמנות זוכה לפופולריות בקרב חלק מסוים מקרב המהגרים החדשים דוברי הרוסית, שנראה כי החיבור שלהם למשטר הישראלי מתחזק בתגובה לביקורת חיזונית על המדינה. מופע הנאמנות של עמוס רם, למשל, מבוסס על תוקפנות כלפי פלסטינים, כלפי האו"ם וכלפי האופוזיציה המקומית. רם מגן על ישראל באופן פעיל, אבל מופע הנאמנות שלו אינו בא לידי ביטוי בדברי שבח אלא בהתקפות כלפי חוץ.

הסוג השני, נאמנות מתוך הימנעות, נטוע בפורמט תרבותי ניאורליברלי תרפויטי. הוא פועל מתוך סירוב לעסוק באופן ביקורתי במציאות פוליטית או אלימה, ומציג מסגור של רווחה רגשית שמתייחס למלחמה כאל מצב בלתי נמנע שאין אלא להסתגל אליו. את העמדה הזאת ממחישה לרה ניקיטינה. הבלוג שלה, המוצג כמופע של אישה מן השורה, מבטא אהבה, טיפוליות, דיכאון ועצב, ומציג את הנאמנות ככוח עמידה רגשי בסביבה לא יציבה. המופע הזה עולה בקנה אחד עם סגנון רגשי תרפויטי המאפיין את הסדר הניאורליברלי בימינו, שערכיו המרכזיים הם טיפול רגשי וויסות עצמי. נאמנות מתוך הימנעות משמרת אפוא את הרווחה הנפשית באמצעות התיישרות שקטה עם הסביבה הפוליטית, בלא מעורבות מפורשת בה או עימות מפורש עימה. הדינמיקה הזאת מהדהדת את רעיון האופטימיות האכזרית של ברלנט (Berlant 2011), שעניינו התמדתה של היקשרות למרות חוסר היכולת להשיג את היציבות המיוחלת. גישה זו טיפוסית בקרב מהגרים חדשים דוברי רוסית בישראל המביאים עימם תרבות רגשית פסיכולוגית (או תרפויטית) והתמקדות בִּעֲצָמִי, שהן חלק מן ההביטוס של מעמד הביניים (Salmenniemi and Vorona 2014; Matza 2018).

למרות השוני בין הנימה הרגשית של הנאמנות הלעומתית ובין זו של הנאמנות מתוך הימנעות, שתיהן משקפות בסופו של דבר זו את זו ומבוססות על לוגיקה דומה שמשמרת את קבלת המדינה ומשטרה באמצעות עמדות רגשיות ומוסריות. שתי צורות הנאמנות סובבות סביב ביקורת על היריב, אם כי הן עושות זאת בדרכים שונות. הן אינן מבטאות מסירות פטריוטית גלויה או שבחים מפורשים למשטר, אלא התיישרות מתווכת-מדיה עם המדינה. בנאמנות הלעומתית הדבר בא לידי ביטוי בלעג או שנאה כלפי האויב וחשיפה של "שקריו". בנאמנות שמתוך הימנעות הוא לובש צורה של מרחק אירוני, ביטול או לעג מעודן כלפי מי שמוגדרים "רעילים" או "לא נאותים". בשני המקרים, התיישרות הסובייקט עם המשטר אינה מוכרזת במפורש אלא מבוצעת מתוך התנגדות ושליה של הביקורת על המשטר.

יתר על כן, שני מופעי הנאמנות מעניקים לגיטימציה לאלימות המדינה ומנרמלים אותה. המופע הלעומתי מצדיק את הנאמנות באמצעות מסגורה כמוסרית ונחוצה, והוא כרוך לא פעם בנרטיבים של קורבנות (Feinstein and Bonikowski 2021). נאמנות מתוך

הימנעות, לעומת זאת, מנרמלת אלימות באמצעות התייחסות אליה כאל חלק מן הנוף הטבעי של החיים בארץ חדשה, דבר שפשוט קיים ויש לשאת אותו. בשני המקרים, הנאמנות מופשטת ממורכבות מוסרית ומתקבלת כמאפיין מובנה של המציאות. לפי הפרשנות שלנו, השלמה זו עם אלימות המדינה מכסה על הקרע שנפער בין הציפיות הליברליות של מעמד הביניים החדש ובין התמורות האי-ליברליות המתרחשות בסביבתו הפוליטית.

לבסוף, שתי צורות הנאמנות כרוכות בימרה לצדקה מוסרית ול"אמת אישית". מופע הנאמנות הלעומתית מציג עליונות מוסרית שבאה לידי ביטוי בחשיפה של הטיות ושקרים, במאבק נגד קמפיינים תעמולתיים ובהגנה על צדקת המדינה. כנאמנות שמתוך הימנעות, הביטחון המוסרי לובש צורה תרפויטית: הצבת גבולות רגשיים, הבחנה בין ה"רעיל" ל"בריא", וניכוס של מה שהוא "בטוח מבחינה פסיכולוגית". התפיסה הניאו-ליברלית הזאת של נוחות ורווחה נפשית נעשית למסגרת מוסרית עצמאית, ומתערפת ביטחון עצמי רגשי על פני טיעונים אידיאולוגיים.

מופעי הנאמנות שנבחנו כאן מאפשרים לא רק להבין טוב יותר את המהגרים החדשים דוברי הרוסית בישראל כחברים במעמד ביניים נאו-ליברלי חדש, אלא גם לזהות מנגנונים גלובליים רחבים יותר שבאמצעותם ממומשות עסקאות הנאמנות הניאו-ליברליות במדינות שעוברות מפנה אי-ליברלי. אנו מציעות כי פרפורמנס הנאמנות הדיגיטלי קשור בעת ובעונה אחת הן בהביטוס מסוים של מעמד הביניים הרוסי החדש, הן במגמות מדיה גלובליות.

את הצורות המסוימות של מופעי הנאמנות יש להבין בהקשרים של התקרבות המדיה הדיגיטלית הגלובלית לתחום הבידור, ירידת קרנו של ידע-מומחים, והפיכתו של הדיון הפוליטי למופע ראווה (Postman 2005 [1985]). סביבות המדיה הדיגיטלית כיום אינן משנות את הדינמיקה הזאת אלא מרחיבות ומעצימות אותה. פלטפורמות כמו אינסטגרם, טלגרם, פייסבוק ויוטיוב מייצרות צורות תקשורת דחוסות מאוד, מונעות אפקט, שממזגות שיח פוליטי עם הצגה עצמית אסתטית. המפנה התרפויטי, שהתחולל בד בבד עם נטייתה הגוברת של המדיה לריגוש, מביא בתורו צורות תרפויטיות לקדמת הבמה בסוגת הריאליטי ובמדיה החדשה.¹⁹ ביטוי רגשי בזירה הציבורית הדיגיטלית הופך לעמדה מוסרית, וסובייקטיביות ציבורית מבוטאת באמצעות מופעים של רגש במקום בהתדיינות או בביקורת.

אבל במקרה שלנו זיהינו תצורה ספציפית של המגמות הללו – של זו הישראלית ושל זו הפוסט-סובייטית כאחת. הסגנונות שהגדרנו ובחנו משקפים לא רק נטיות עולמיות בתקשורת הפומבית אלא גם את ההיסטוריה הרגשית והפוליטית המקומית הרוסית-סובייטית, שסגנונות ביטוי פוסט-סובייטיים מתוכה זוכים למופע מחודש בישראל. אפשר לראות למשל כיצד ביקורת על יריבים והתעקשות על צדקה מוסרית הופכות למופע ראווה, ומשמשות אסטרטגיה רגשית לניהול המתח בין הזהות העצמית הליברלית האופיינית

למעמד הביניים ובין הנאמנות לסביבה הפוליטית האי-ליברלית. עבור נציגי מעמד הביניים הרוסי החדש, תחזוקתה של לכידות מוסרית ליברלית הייתה חיונית למיצובם העצמי מול המשטר הפוליטי הרוסי,²⁰ וסוגיה זו לא איבדה מחשיבותה בישראל. הניסיון לשימור העצמי כסובייקט "תרבותי", דמוקרטי, ליברלי וקשוב מבחינה רגשית אינו סותר את האלימות אלא מתיישב איתה מבחינה אסתטית ורגשית, וגורם למופע הנאמנות להיראות כגילוי של כוח עמידה וחוסן רגשי. הלכידות מושגת באמצעות פרשנות רגשית מחודשת: האלימות מנורמלת מתוך הצגתה כבלתי נמנעת, ומוצדקת מתוך הצגתה כפעולה הגנתית. מכאן – כמעט בעקבות הרעיון הקלאסי של מרשל מקלוהן, שלפיו כאשר מביאים את המדיה עד לקצה האפקט שלה הפוך מהמצופה (McLuhan 1964) – מופע השלמות המוסרית הליברלית מתהפך על ראשו והופך לתמיכה במשטרים אי-ליברליים ואלים. תצורה זו מתיישבת עם הבנתה של מרלן לרואל את "המפנה האי-ליברלי", שמתאפשר רק בסביבות שעברו בעבר דמוקרטיזציה ואז התפכחו מן הדמוקרטיה (Laruelle 2022). המהגרים הללו, בהיותם נשאים של ההביטוס האמביוולנטי של מעמד הביניים, מבטאים את דיספוזיציות הנאמנות שלהם גם כלפי משטרים פוליטיים אי-ליברליים.

אם כן, אנו טוענות שיחס הנאמנות וביטוייו הפומביים עשויים לשמש מפתח להבנה לא רק של מהגרים רוסים בימינו, אלא גם של הדינמיקה הכללית יותר של הגירת בני מעמד הביניים ממשטרים סמכותניים. הנאמנות אינה מובנת כאן כהשלמה סבילה אלא כהיקשרות רגשית שעשויה לכונן את הקול הפוליטי או לדכאו, והמשגתה עוזרת לנו להתחקות אחר האופן שבו מהגרים מתמודדים עם נטיות סמכותניות הן במדינת המקור שלהם הן בחברה המארחת. במקום להיות כוח שמניע דמוקרטיזציה, מעמד הביניים החדש נוטה למצוא דרכים מעשיות להשלים עם משטרים סמכותניים או אי-ליברליים מתוך חתירה לנוחות ורווחה נפשית, יציבות ותחושה של לכידות מוסרית. הסביבה הדיגיטלית, כך נראה, מעצימה את ביטוין של דיספוזיציות נאמנות וממירה אותן לנאמנויות רשתיות קהילתיות בקרב מהגרים.

ורברה פרטר המחלקה לסוציולוגיה ולאנתרופולוגיה,

אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

יוליה לרנר המחלקה לסוציולוגיה ולאנתרופולוגיה,

אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

מריאנה גטניקובה-קריצ'ק חוקרת עצמאית

תרגום: יניב פרקש

ביבליוגרפיה

הלמן, שרה, 2023. "מבוא: מרחבי ניאוליברליזציה בישראל – ניאוליברליזציה כחריג וחריגים לניאוליברליזציה," שרה הלמן (עורכת), *מרחבי ניאוליברליזציה בישראל: כלכלה פוליטית, אתניות, דת ומגדר*, ירושלים: מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד, עמ' 7–36.

- Abidin, Crystal, 2015. "Communicative ♥ Intimacies: Influencers and Perceived Interconnectedness," *Ada: A Journal of Gender, New Media, and Technology* 8, pp. 1–16.
- Arhangelskyi, Aleksandr, 2013. *Смеющаяся, революция: движение протеста и медиа (мифы, язык, символы)* [*LaughingNot-Revolution: Protest Movements and Media (Myths, Language, Symbols)*], Liberal Mission Foundation, pp. 162–170.
- Aron, Hadas, and Emily J. Holland, 2024. "Illiberal Leaders in the International Arena: The Cases of Hungary and Israel," *The Journal of Illiberalism Studies* 4(2), pp. 59–77. <https://doi.org/10.53483/XCPW3576>
- Barbalet, Jack M., 1996. "Social Emotions: Confidence, Trust, and Loyalty," *International Journal of Sociology and Social Policy* 16(9–10), pp. 75–96. <https://doi.org/10.1108/eb013270>
- Berlant, Lauren, 2011. *Cruel Optimism: Affect in the Present*, Durham: Duke University Press. <https://doi.org/10.1215/9780822394716>
- Bittner, Vanessa K., 2023. "Dialectic Icons: Controversial Public Figures as Emotional Catalysts in Contentious Political Discourse," *Emotions and Society* 5(3), pp. 257–276. <https://doi.org/10.1332/263169021X16824558710337>
- Boyd, Danah, 2006. "A Blogger's Blog: Exploring the Definition of a Medium," *Reconstruction: Studies in Contemporary Culture* 6(4), pp. 1–17.
- Burgess, Katrina, 2012. "Migrants, Remittances, and Politics: Loyalty and Voice after Exit," *The Fletcher Forum of World Affairs* 36(1), pp. 43–55.
- Chebankova, Elena, 2013. *Civil Society in Putin's Russia*, London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203387818>
- Connor, James, 2007. *The Sociology of Loyalty*, Boston: Springer.
- Desai, Raj M., Anders Olofsgård, and Tarik M Yousef, 2009. "The Logic of Authoritarian Bargains," *Economics & Politics* 21(1), pp. 93–125. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0343.2008.00337.x>

- Dolbilov, Mikhail, 2017. "Loyalty and Emotion in Nineteenth-Century Russian Imperial Politics," in Jana Osterkamp and Martin Schulze Wessel (eds.), *Exploring Loyalty*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, pp. 17–43.
- Duffy, Brooke E., and Colten Meisner, 2023. "Platform Governance at the Margins: Social Media Creators' Experiences with Algorithmic (in)Visibility," *Media, Culture & Society* 45(2), pp. 285–304. <https://doi.org/10.1177/01634437221111923>
- Feinstein, Yuval, and Bart Bonikowski, 2021. "Nationalist Narratives and Anti-Immigrant Attitudes: Exceptionalism and Collective Victimhood in Contemporary Israel," *Journal of Ethnic and Migration Studies* 47(3), pp. 741–761. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2019.1620596>
- Feldmann, Magnus, and Honorata Mazepus, 2018. "State-Society Relations and the Sources of Support for the Putin Regime: Bridging Political Culture and Social Contract Theory," *East European Politics* 34(1), pp. 57–76. <https://doi.org/10.1080/21599165.2017.1414697>
- Fletcher, George P., 1995. *Loyalty: An Essay on the Morality of Relationships*, Oxford: Oxford University Press.
- Fomina, Joanna, 2021. "Voice, Exit, and Voice Again: Democratic Remittances by Recent Russian Emigrants to the EU," *Journal of Ethnic and Migration Studies* 47(11), pp. 2439–2458. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2019.1690437>
- Fredheim, Rolf, 2023. "Virtual Manipulation Brief 2023-2: Verified Propagandists and the Hamas-Israel War," Riga: NATO Strategic Communications Centre of Excellence.
- Furedi, Frank, 2004. *Therapy Culture: Cultivating Vulnerability in an Uncertain Age*, London: Routledge.
- Goffman, Erving, 2002 [1959]. *The Presentation of Self in Everyday Life*, New York: Doubleday.
- Gontmakher, Evgeny, and Cameron Ross, 2017. "The Middle Class and Democratisation in Russia," in Cameron Ross (ed.), *State against Civil Society: Contentious Politics and the Non-Systemic Opposition in Russia*, New York: Routledge, pp. 111–126.
- Heřmanová, Marie, 2022. "'I'm Always Telling You My Honest Opinion': Influencers and Gendered Authenticity Strategies on Instagram," in Marie Heřmanová, Michael Skey, and Thomas Thurnell-Read (eds.), *Cultures of Authenticity*, Bingley: Emerald Publishing Limited, pp. 231–245. <https://doi.org/10.1108/978-1-80117-936-220221017>

- Hirschman, Albert O., 1970. *Exit, Voice, and Loyalty: Responses to Decline in Firms, Organizations, and States*, Cambridge: Harvard University Press.
- Horst, Heather A., and Daniel Miller (eds.), 2020. *Digital Anthropology*, London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003085201>
- Humphrey, Caroline, 2017. "Loyalty and Disloyalty as Relational Forms in Russia's Border War with China in the 1960s," *History and Anthropology* 28(4), pp. 497–514. <https://doi.org/10.1080/02757206.2017.1351362>
- Illouz, Eva, 2003. *Oprah Winfrey and the Glamour of Misery: An Essay on Popular Culture*, New York: Columbia University Press. <https://doi.org/10.7312/illo11812>
- , 2008. *Saving the Modern Soul: Therapy, Emotions and the Culture of Self-Help*, Berkeley: University of California Press.
- Krastev, Ivan, 2011. "Paradoxes of the New Authoritarianism," *Journal of Democracy* 22(2), pp. 5–16.
- Laruelle, Marlene, 2022. "Illiberalism: A Conceptual Introduction," *East European Politics* 38(2), pp. 303–327. <https://doi.org/10.1080/21599165.2022.2037079>
- Lerner, Julia, and Claudia Zbenovich, 2013. "Adapting the Therapeutic Discourse to Post-Soviet Media Culture: The Case of Modnyi Prigovor," *Slavic Review* 72(4), pp. 828–849. <https://doi.org/10.5612/slavicreview.72.4.0828>
- Levinson, Sanford V., Paul Woodruff, and Joel Parker (eds.), 2013. *Loyalty: NOMOS LIV* (vol. 14), New York: NYU Press.
- Listrovaya, Liudmila, 2025. "Strategic Non-Engagement: New Russian Political Migrants and the Effects of Extraterritorial Spillover of Authoritarianism," *Social Forces* 104(2), pp. 619–639. <https://doi.org/10.1093/sf/soaf076>
- Lyakhovenko, Oleg I., 2022. "Telegram Channels in the System of Expert and Political Communication in Modern Russia," *Galactica Media: Journal of Media Studies* 4(1), pp. 114–144. <https://doi.org/10.46539/gmd.v4i1.230>
- Mareeva, Svetlana, and Cameron Ross, 2020. "The Political Values of the State and Private Sectors of the Russian Middle Class," *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization* 28(4), pp. 565–593.
- Matza, Tomas, 2018. *Shock Therapy: Psychology, Precarity, and Well-Being in Postsocialist Russia*, Durham: Duke University Press. <https://doi.org/10.1215/9780822371953>
- McLuhan, Marshall, 1964. *Understanding Media: The Extensions of Man*, New York: McGraw-Hill.
- Monetochka, 2024. Монеточка - ОСТАНОВИЛОСЬ (Official Music Video 2024) [video], YouTube, January 26.

- Novikova, Anna, 2018. *Воображаемое сообщество. Очерки истории экранного образа российской интеллигенции*. [Imagined Community: Essays on the History of the Screen Image of the Russian Intelligentsia], Moscow: Soglasie Publishing.
- Patico, Jenniger, 2015. "Culturedness, Responsibility and Self-Help: Middle-Class Contexts in Post-Socialist Russia," in Leslie L. Marsh and Hongmei Li (eds.), *The Middle Class in Emerging Societies: Consumers, Lifestyles and Markets*, New York: Routledge, pp. 19–32.
- Postman, Neil, 2005 [1985]. *Amusing Ourselves to Death: Public Discourse in the Age of Show Business*, New York: Penguin.
- Poulsen, Lauge N. S., 2020. "Loyalty in World Politics," *European Journal of International Relations* 26(4), pp. 1156–1177. <https://doi.org/10.1177/1354066120905895>
- Preter, Varvera, and Julia Lerner, 2024. "Class Rivalry in Ethno-National Migration: Soviet Intelligentsia vs. the Russian Middle Class in Israel," *Social Identities* 30(3), pp. 156–175. <https://doi.org/10.1080/13504630.2024.2367455>
- Radchenko, Daria, and Alexandra Arkhipova, 2018. Ukrop i vatnik: "iazuk vrazhdy" rossiisko-ukrainskogo konflikta kak napadenie i zashchita ["Ukrainian 'Dill' and Russian 'Vatnik': The Hate Speech of the Russian-Ukrainian Conflict as Attack and Defense"], *Ab Imperio*, 2018(1), 191–220.
- Rodina, Elena, and Olga Dovbysh, 2025. "Navigating Connections and Disconnections: The (Re)making of Russian Exiled Journalism in the Digital Age," *Journalism Studies*, pp. 1–17. <https://doi.org/10.1080/1461670X.2025.2471876>
- Rose, Nikolas, 1998. *Inventing Ourselves: Psychology, Power, and Personhood*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Roshchin, Evgeny, 2025. "Exit as Voice: Implications of Russia's War for the Understanding of Dissent under Authoritarianism," *Perspectives on Politics*, pp. 1–16. <https://doi.org/10.1017/S1537592725000659>
- Roudakova, Natalia, 2017. *Losing Pravda: Ethics and the Press in Post-Truth Russia*, Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781316817117>
- Salmenniemi, Suvi, and Mariya Vorona, 2014. "Reading Self-Help Literature in Russia: Governmentality, Psychology and Subjectivity," *The British Journal of Sociology* 65(1), pp. 43–62. <https://doi.org/10.1111/1468-4446.12039>

- Santee-Eekhuis, Jessica, and Qin Zhou, 2009. "Post-Exit Loyalty: Is it a Fantasy?" paper presented at the 6th international conference of the Dutch HRM Network, Amsterdam, The Netherlands.
- Schneider, Suzanne, 2024. "How Israel's Illiberal Democracy Became a Model for the Right," *Dissent* 71(2), pp. 48–57. <https://doi.org/10.1353/dss.2024.a929038>
- Shalin, Dmitri, 2018. "Russian Intelligentsia in the Age of Counterperestroika," *Russian Journal of Communication* 10(2–3), pp. 212–224. <https://doi.org/10.1080/19409419.2018.1518153>
- Shapiro, S., 2013. "Лояльность как критерий в типологии политической культуры современной России (к постановке проблемы)" ["Loyalty as a Criterion for Typology of the Political Culture of Modern Russia (The Statement of Problem)"], *Философские науки [Russian Journal of Philosophical Sciences]* 1, pp. 48–54.
- Shuval, Judith T., 1998. "Migration to Israel: The Mythology of 'Uniqueness'," *International Migration* 36(1), pp. 3–26. <https://doi.org/10.1111/1468-2435.00031>
- Smoliarova, Anna, and Svetlana Bodrunova, 2021. "InstaMigrants: Global Ties and Mundane Publics of Russian-Speaking Bloggers with Migration Background," *Social Media + Society* 7(3). <https://doi.org/10.1177/20563051211033809>
- Tolz, Vera, and Yuri Teper, 2018. "Broadcasting Agitainment: A New Media Strategy of Putin's Third Presidency," *Post-Soviet Affairs* 34(4), pp. 213–227. <https://doi.org/10.1080/1060586X.2018.1459023>
- Wassmann, Claudia (ed.), 2015. *Therapy and Emotions in Film and Television*, New York: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9781137546821>
- White, Mimi, 1992. *Tele-Advising: Therapeutic Discourse in American Television*, Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Wierzbicka, Anna, 2011. "Moral Absolutes and the Multiplicity of Languages," *Quadrant* 55(12), pp. 81–88.
- Yampolsky, Michael, 2018. *Парк культуры. Культура и насилие в Москве сегодня [Culture Park: Culture and Violence in Moscow Today]*, Moscow: LitRes / Novoe Izdatel'stvo.
- Yurchak, Alexei, 2006. *Everything Was Forever, Until It Was No More: The Last Soviet Generation*, Princeton: Princeton University Press.